

Тетеря С. А. (Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький)

Георгій Ткаченко та Переяславщина (у спогадах сучасників)

У статті розглядається один із періодів творчості кобзаря, художника, архітектора – Г. К. Ткаченка, що пов'язаний із Переяславщиною. Аналізується постать творчої особистості на основі спогадів жителів м. Переяслава-Хмельницького, які спілкувались із митцем під час його перебування в місті

Георгій Кирилович Ткаченко
з бандурою Гната Гончаренка

Багата на історичне минуле Переяславська земля, приваблювала до себе багатьох видатних постатей в галузі культури, мистецтва, науки, історії. Значна когорта знаних українців, які лишили помітний слід в історії України, пов'язана з Переяславщиною.

До них належить і Георгій Ткаченко – художник, архітектор, бандурист. Саме він після Другої світової війни лишився єдиним носієм традиційного кобзарського репертуару, зберіг старосвітську діатонічну бандуру, яку купив у 1917 р. в Харкові та проніс із собою через все життя, доніс до нас харківсько-зіньківський спосіб гри на цьому інструменті. Ця бандура і донині зберігається в Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України. Перейняв він спосіб гри та репертуар у кобзаря Петра Древиченка (Дригавки), який в свою чергу був учнем Гната Гончаренка.

Бандура (№ 2042, KB-267) останнього експонується в Музеї кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [2]. Жодних даних про те кому вона належала, коли і ким виготовлена не було.

Її приналежність Гнату Гончаренку, у ході проведених досліджень, визначив Микола Товкайло, цех-майстер Київського кобзарського цеху. Намагаючись встановити її походження він звернувся до фондів Національного художнього музею України, звідки у 1954 р. ця бандура разом з етнографічними матеріалами та творами декоративно-ужиткового мистецтва була передана до Переяславського, тоді ще історичного музею. Виявилось, за дослідженнями Товкайла М. Т., що вона там не була інвентаризована, і відповідно не мала облікової документації. І все ж її власника вдалося визначити за зовнішнім виглядом, і запорукою цього стало давнє зображення інструмента. Давні бандури не мали серійного виробництва, вони виготовлялись майстрами без креслень, тому кожна бандура була індивідуальна й неповторна за розмірами, зовнішнім виглядом, характерними пошкодженнями тощо. Співставлення переяславської бандури і бандури з відомої світлини початку 1900-х рр., на якій бандурист Гнат Гончаренко зображений разом із поводирем та дослідником О. Бородаєм показало, що це один і той же інструмент [9, 479–480]. Сьогодні цьому артефакту вклоняються всі кобзарі та бандуристи, які відвідують переяславський Музей кобзарства.

Поріг Ненаситець, автор Ткаченко Г. К., 1987 р.

Як і багатьох інших талановитих митців, Георгія Ткаченка на творчі звершення надихала славна історія Переяславщини. Саме тут Георгій Кирилович на порозі свого 90-річчя створює, можливо, свою останню художню роботу, «Поріг Ненаситець» (М-2208, КВ-22829) [1]. Цей твір він писав у Переяславі, на території літописного урочища Гора відомого з княжих часів, де нині знаходиться Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав». Робота створена в 1987 р. олійними фарбами в притаманному Георгію Кириловичу стилі. Це є свідченням того, що митець до останнього працював, віддавав всього себе творчості, виконуючи високу духовну місію лишити по собі багатий мистецький спадок [8, 232]. За асистента та помічника у нього був Євдоким Перевальський син Василя Перевальського, який був у дружніх відносинах із Георгієм Кириловичем Ткаченком.

На той час Заповідник у Переяславі очолював М. І. Сікорський. Людина, яка не тільки створила більше 20 музеїв у маленькому містечку, перетворивши Переяслав на місто-музей, а й мала здатність акумулювати навколо себе геніальні творчі особистості. До цих людей належав і Георгій Кирилович Ткаченко. Михайло Іванович Сікорський, був у добрих приятельських стосунках із Григорієм Кириловичем, який і запропонував ідею створення Музею кобзарства в Переяславі. Разом із багатьма знайомими бандуристами Георгій Ткаченко був присутній на його урочистому відкритті 4 березня 1989 р.

Георгій Ткаченко є однією із ключових постатей відродження кобзарства, після його нищення радянським тоталітарним режимом. Варто зазначити, що сліпці не допускали до свого фаху зрячих, але Древиченко відчув необхідність передати спосіб гри та репертуар зрячому. «Ось так-то, Георгію, – говорив П. Древиченко хлопцеві, – бандура у кобзаря, як душа – загубити легко, а знайти тяжко» [8, 231]. Прості й глибокі пророчі слова, сказані кобзарем, які доніс до нас Георгій Ткаченко стали для нього дороговказом на кобзарській ниві.

Розкрити особистість Георгія Ткаченка, його творчі задуми та мистецький спадок допомагають спогади людей, які мали честь співпрацювати із ним або були свідками його творчості.

Георгій Ткаченко мав друзів і приятелів серед співробітників Заповідника та жителів міста. Одним з них був Микола Товкайло – археолог, кандидат історичних наук, цех майстер Київського кобзарського цеху. Саме його Георгій Кирилович вважав одним із своїх улюблених учнів та послідовників в кобзарській справі. Микола Тихонович згадує свого учителя з великою повагою, адже він був саме тою людиною, яка дала йому в руки старосвітську бандуру, передала креслення цього інструменту, «поклала руки на струни», передала кобзарський репертуар та надихнула на подвижницьку діяльність по відродженню феномену української етнокультури – кобзарства. Товкайло М. Т. зазначає: «Я ж познайомився з Г. Ткаченком у 1979 р. У мене виник інтерес до справжнього кобзарського інструменту, і так почав напитувати, де можна познайомитись із справжнім кобзарем. В. Лісовол познайомив мене із Георгієм Кириловичем весною 1979 р. на вечорі присвяченого Ф. Лаврову, що проходив у Інституті мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.

Тоді ж я і попросився в учні до Г. Ткаченка. Влітку поїхав в археологічну експедицію, а розпочав ходити на навчання восени. Виникло питання інструменту, на той час їх робили два майстри В. Сніжний та Нагнибіда по кресленню Г. Ткаченка.

Георгій Кирилович запропонував мені самому зробити інструмент. І за зиму я зробив собі бандуру. Займалися цією справою ми з М. Будником. Знайшли вербову колодку в ботанічному саду м. Києва, розкололи її, а на верхняк знайшли деку з старого піаніно.

Георгій Кирилович Ткаченко приїздив до Переяслава, ще з тих часів, коли розпочались роботи по спорудженню Музею архітектури та побуту Середньої Наддніпряни. Давав

Г. К. Ткаченко на відкритті Музею кобзарства у Переяславі, 1989 р.

поради, як фаховий ландшафтний архітектор. В той час він був членом Українського товаристві охорони пам'яток історії та культури, багато подорожував по Україні і вивчав давню архітектуру: церкви, замки, вивчав та фіксував, також паркову архітектуру.

Саме йому належить ідея створення Музею кобзарства. Годішній директор Заповідника підтримав цю ідею, так в 1989 р. була створена музейна експозиція. У Переяславі він працював над картиною «Поріг Ненаситець». Під час роботи над полотном жив на території Музею архітектури та побуту Середньої Наддніпряни. В той час у нього уже були проблеми з зором і він потребував допомоги у створенні полотна. За помічників у Г. Ткаченка були М. Будник та Є. Перевальський» [6].

Зрозуміти велич та актуальність для сучасників постаті Г. К. Ткаченка дають можливість спогади першого очільника Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» В. Ф. Мормеля. У них він зазначає: «Познайомив мене з Ткаченком М. Т. Товкайло десь у 1988 р. Тихонович привів мене до нього додому в Києві. Там у нього вдома я зробив відеозапис інтерв'ю із Г. Ткаченком, який передав до Музею кобзарства...

При створенні Музею кобзарства в Переяславі з Г. К. Ткаченком обговорювались всі питання, у вирішенні яких він міг взяти участь як носій кобзарської традиції, як художник, як представник іншої епохи.

Георгій Кирилович був присутній на відкритті Музею кобзарства разом з багатьма іменитими та поважними бандуристами, серед них: Й. Яницький, А. Бобир, Т. Компаніченко, М. Товкайло. 4 березня 1989 року К. Ткаченко та А. М. Бобир перерізали стрічку на вході до Музею кобзарства – один як найстаріший, а другий як самий відомий. На відкритті Ткаченко співав із іншими бандуристами вже не в музеї, а в РБК» [7].

У дружніх стосунках із Г. К. Ткаченком був і поет, член Національної спілки письменників України, ветеран музейної справи Олег Коломієць. Ось, як він згадує про ті часи, коли йому випало на долю поспілкуватися із цією видатною людиною: «Вперше я побачив і почув Георгія Кириловича Ткаченка ще студентом-першокурсником навесні 1969 р. в Києві, у залі Музично-хорового товариства при Спілці композиторів України (що було тоді на вулиці Пушкінській). Він тоді виконав пісню «Про сестру та брата» й думу «Буря на Чорному морі» – в супроводі старосвітської бандури. Вдруге – у жовтні 1976 р., коли я почав працювати науковим співробітником нашого Заповідника. На вокзалі я тоді зустрів кобзаря і супроводив його до центру міста. Так ми познайомилися ближче. Тоді Георгій Кирилович зупинився в нашій готелі (нині там готель «Пектораль»). Він запросив мене до себе в номер.

М. Товкайло, Г. Ткаченко та С. Радько
у Переяславі, 80-і рр. ХХ ст.

Я взяв із собою тогочасний невеликий магнітофон «Весна-3» й записав від кобзаря кілька козацьких дум та пісень. Магнітофонна плівка збереглась у мене й дотепер. Про цю зустріч я написав замітку до нашої місцевої газети («Гість міста»).

Георгій Кирилович Ткаченко з 1980-го по 1989 рр. час від часу, майже регулярно щороку приїздив до Переяслава – виступав із кобзарськими вечорами, влаштовував виставки своїх акварельних робіт, оскільки був ще й прекрасним художником-пейзажистом та архітектором. Як аквареліст він залишив нам вельми своєрідні романтичні зразки мистецтва.

У літню пору він у готелі не селився, а проживав на території Музею народної архітектури й побуту. Там він малював, виступав перед науковцями музею, перед учителями, учнями й просто перед аматорами старосвітського співу.

Незважаючи на вельми поважний вік, кобзар популяризував давню старосвітську бандуру й організовував своїх учнів довкола себе так, щоб і вони згодом могли подібні народні бандури за кресленнями, які робив сам Г. К. Ткаченко, а також грати на ній, переймаючи водночас репертуар традиційного кобзарства. Найактивнішими учнями Георгія Ткаченка були Микола Будник, Віктор Мішалов, Микола Товкайло, Михайло Селівачов, Василь Перевальський та інші.

Помер Георгій Кирилович Ткаченко в грудні 1993 року в віці 95 років у Києві.

Р. С. Перед очима й тепер його щира усмішка, лагідний голос, мудрі знання, які не часто можна зустріти навіть у книгах.

Печаль моя від втрати Вчителя-кобзаря злилася з печаллю від втрати моєї мами. Бо в ті ж грудневі дні 93-го р. відійшла і вона... Однак, час значною мірою заживляє рани, – і серце відчуває тиху радість та спокій від того, що знав і спілкувався з такою Світлою Людиною та Мудрим Майстром – Учителем.» [3].

Неодноразово спілкувалася із видатним митцем і Лариса Годліна – Заслужений працівник культури України, ветеран музейної справи, яка обіймала на той час посаду головного зберігача фондів Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника (нині НІЕЗ «Переяслав»). Про цей період вона зазначає: «Георгія Кириловича Ткаченка я знала задовго до нашого знайомства, завдяки його акварелям. Уперше роботи художника я побачила у колекції Яготинського краєзнавчого музею – і відразу захопилася ними. Пейзажі та жанрові твори, пов'язані із життям та мистецькою спадщиною Г. С. Сковороди не могли нікого залишити байдужими. Залюблений в Україну автор писав душею, серцем. Похвалився роботами Г. К. Ткаченка директор Яготинського музею Непорожній Олександр Степанович, щирий друг Михайла Івановича Сікорського. І, звичайно, М. Сікорський відразу ж почав домовлятися про влаштування виставки художника у Переяслав-Хмельницькому заповіднику. Перемовини закінчилися передачею частини акварелей до Переяслава. Це були незвичайно гарні твори талановитого митця. Начебто, звичні для ока кожного українця куточки рідної землі були написані з такою любов'ю, що завмирало серце глядача. А кольорова гама взагалі була незвичайною, фантастично прекрасною. Георгій Кирилович мав унікальне відчуття кольору.

У М. Сікорського виникла ідея сформувати колекцію творів художника у нашому (Переяслав-Хмельницькому) заповіднику. І, в результаті перемовин з автором, його було запрошено до Переяслава.

Г. К. Ткаченко відносився до тих митців, яких Господь щедро обдаровує талантами. Ми дізналися, що художник, окрім всього, знаний кобзар, бандурист, який мав своїх учнів та вмів виготовляти кобзи і бандури. Один із його талановитих учнів Товкайло Микола Тихонович, бандурист, археолог, працював у Переяслав-Хмельницькому заповіднику.

Зустрівшись з Георгієм Кириловичем, я була вражена його внутрішньою культурою, інтелігентністю – це був яскравий представник української творчої еліти.

Невеликий, худорлявий, просто, але дуже ошатно вбраний він світився добротою та лагідністю. Мені кинулася у вічі білосніжна, ідеально випрасувана вишиванка-чумачка з жовто-блакитними візерунками. Орнамент був геометричний, з давніми елементами, дивував своєю довершеністю. Поцікавилася у Георгія Кириловича чи не остерігається носити сорочку з вишивкою такого розкольорування. На це він відповів: «Я вже своє відбоявся». Пізніше дізналася, що зазнав Г. Ткаченко і гонінь, і репресій – та залишився патріотом. Щодо вишиванки пояснив – виконана вона за слобожанськими мотивами. І, чи то серйозно, чи жартома сказав, що за давнім козацьким звичаєм вміє вишити сам собі сорочку.

Він кілька разів заходив до нас у відділ науково-фондової роботи з якимись питаннями. В той час мова ішла про замовлення авторських творів для експозиції меморіального музею Г. С. Сковороди та полотна «Поріг Ненаситець» для майбутнього історичного музею, що донині залишився недобудованим. Георгій Кирилович був дуже цікавим співрозмовником – він вражав своєю мудрістю та справді енциклопедичними знаннями. На моє запитання, де він отримав таку різносторонню та фундаментальну підготовку, відповів: «Насамперед, у гімназії, а потім у життєвих вузах».

Саме він познайомив мене та колег з роботами К. Шероцького і Хв. Вовка, дослідників закритих для радянської етнографічної науки. При цьому Г. К. Ткаченко наголосив, що не треба боятися «незручних» проблем, адже вони правдиві, а правда завжди є «незручною». Георгій Кирилович був дуже тактовним і толерантним, але, якщо мова заходила про життєво важливі питання, умів спокійно і дуже ввічливо відстояти свої принципи.

Г. Ткаченко допомагав і в музейних справах. Познайомивши його із колекцією народних музичних інструментів, ми отримали кваліфіковану консультацію з атрибуції цих предметів. Георгій Кирилович дав фондовим співробітникам пораду щодо наукового комплектування вказаної колекції. Також він підказав, які джерела допоможуть у роботі та до яких респондентів варто звернутися за інформацією. Боюся помилитися, але, здається, саме він підштовхнув М. І. Сікорського до ідеї створення Музею кобзарства.» [4].

З теплотою та вдячністю згадує про Георгія Ткаченка Ніна Захарчук – ветеран музейної справи, яка на той час очолювала Музей класика єврейської літератури Шолом-Алейхема: «Мої спогади про Георгія Кириловича Ткаченка дуже теплі та приємні. Це була літня людина невисокого зросту, худорлявої статури, дуже приємна в спілкуванні. Він був дуже привітний, жвавий, попри свій вік. Одягнений Георгій Кирилович був вишиванку, що було рідкістю на той час. Відчувалося, що це патріот, який любить Україну. Запам'ятався він мені як неординарна творча особистість.

На ганку Музею М. М. Бенардоса художник працював над своєю картиною «Поріг Ненаситець», що викликало подив та захоплення відвідувачів та співробітників музею.

Хто ж такий Г. Ткаченко я більш детально дізналася від Миколи Товкайла. Він розповів, що Георгій Кирилович виконує кобзарський репертуар на старосвітській бандурі. Саме він передав своїм учням, серед них і М. Т. Товкайло, цей безцінний скарб.

Це велике щастя та дарунок долі спілкуватися з такими людьми як Георгій Ткаченко, але усвідомлюєш це лише згодом» [5].

Ці спогади та роздуми ілюструють лише невеликий проміжок життя непересічної особистості, митця – Георгія Ткаченка. Зібрані в одне ціле ці свідчення дають нам можливість осмислити всю велич та унікальність наших попередників, які не тільки відроджували та примножували нашу національну культуру, але й залучали до цього молодих патріотів. Завдяки величній постаті Г.К. Ткаченка відроджено феноменальну гілку української етнокультури – кобзарство.

Джерела та література

1. Інвентарні книги фондової групи «Мистецтво» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» № 1-6.
2. Інвентарні книги Переяслав-Хмельницького історичного музею № 1-5.
3. Польові матеріали автора. Записано від респондента О. Р. Коломійця 1951 р. н., жителя Переяслава-Хмельницького у березні 2017 р.
4. Польові матеріали автора. Записано від респондента Л. О. Годліної 1954 р. н., жительки Переяслава-Хмельницького у травні 2017 р.
5. Польові матеріали автора. Записано від респондента Н. О. Захарчук 1949 р. н., жительки Переяслава-Хмельницького у липні 2017 р.
6. Польові матеріали автора. Записано від респондента М. Т. Товкайла 1949 р. н., жителя Переяслава-Хмельницького у вересні 2017 р.
7. Польові матеріали автора. Записано від респондента В. Ф. Мормеля 1941 р. н., жителя Переяслава-Хмельницького у вересні 2017 р.
8. Тетеря С. А. Творчий геній Георгія Ткаченка – витоки духовності митця. Пошуки себе і свого місця в світі мистецтва // Переяславський літопис : зб. наук. статей. Вип. 7. / [ред. колегія : Коцур В. П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 226–232.
9. Товкайло М. /Гончаренкова бандура у Переяславі/ Gente ukrainus, natione ukrainus = Літературні шляхи старожитньої України: зб. наук. праць: [на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Корпанюка з нагоди його 60-річчя] / [упоряд. : В. М. Подрига, М. М. Малинка]. – К. : Євшан-зілля, 2010. – С. 479–483.